

УДК 711.168 (045)

Т.М.Никоненко, Л.Р.Гнатюк

ДО ПИТАННЯ РЕКОНСТРУКЦІЇ ПАЛАЦО-ПАРКОВОГО АНСАМБЛЮ Д.ТРОЩИНСЬКОГО В КАГАРЛИКУ НА КИЇВЩИНІ НА ЗАСАДАХ ФІЛОСОФСЬКОЇ КОНЦЕПЦІЇ «ЕКОЛОГІЇ ДУШІ»

Розглянуто сучасні проблеми архітектурної екології, збереження садово-паркової маєткової спадщини та її вплив на формування «екології душі» сучасного покоління.

Ключові слова: екологічна культура, екологія душі, духовні потреби, маєткові комплекси, ландшафтне мистецтво, предметно-просторове середовище, садово-паркова спадщина.

Вступ. Нинішній етап розвитку історичної науки дедалі більше виявляє необхідність комплексного підходу до об'єкта дослідження. Цілком поділяючи позицію тих учених, які розглядають історичний процес як єдність об'єктивного і суб'єктивного, соціального, етнічного та індивідуального, зазначимо: дійсно у суспільстві не існує окремо взятого чинника, що детермінував би розвиток цього процесу. Еволюційний поступ людства у тому чи іншому напрямі завжди обумовлюється дією багатьох причин і чинників – економічних, політичних, ідеологічних, екологічних.

Досвід багатьох країн світу переконливо показує, що запорукою процвітання будь-якої нації є її здорова духовна сфера, бо висока духовна сфера формує людину. Позбавлення народу його духовності призводить до бездуховності та аморальності. Актуальність запропонованої теми викликана потребою сучасного суспільства в духовному, моральному, і психічному здоров'ї людей, і, насамперед, молоді, яка покликана бути носієм і охоронцем духовності нації, чистоти навколишнього середовища та культурної спадщини.

Проблеми культури і екології дуже дотичні, тому що є екологія повітря, екологія природи і так само екологія душі. Всі ці речі стосуються того, що Вернадський назвав ноосферою. Створюючи своє середовище, ми формуємо ту ноосферу, з якої потім черпатимуть наші нащадки, і що чистішою, світлішою вона буде, то яснішою буде й думка і щасливішим буде життя наших нащадків.

Людина за своєю природно-біологічною якістю – це не просто частина природи, а її органічний елемент, який знаходиться у взаємодії з іншими елементами і частинами, складовими де-яких діалектичних протиріч єдності та цілісності. В системі «людина – природа» суттєву роль відіграє питання екології, взаємодії людини і суспільства. Отже, ми можемо говорити про соціальну екологію, екологію культури, екологію людини, що в свою чергу

призвело до виникнення такого поняття як « екологія душі». Психологічний вплив середовища на людину є одним з найголовніших чинників сьогодення. Сучасний науковець В.Мироненко наголошує на створенні цілісного гармонійного предметно – просторового середовища життєдіяльності людини. На його думку, саме на сучасних архітекторах та дизайнерах лежить відповідальність за те, в якій мірі створене за їх участю предметно – просторове середовище відповідає духовним потребам людини [13, 3].

Яскравим прикладом цілісного гармонійного предметно – просторового середовища життєдіяльності людини виступають садово – паркові архітектурні ансамблі. Цікавими й важливими науковими працями, де висвітлювалось ландшафтне мистецтво в Україні можна вважати праці О.Фоміна, Ф.Белентьєва, С.Бонецького, В.Липського, К.Маніна, К.Стоцького, О.Скоробагатого, Н.Жуковський, В.Смолич, М.Круцкевич, Н.Чернова, Є.Барановського, А.Барбарича, А.Векслера, М.Гришка, О.Липи, О.Щербини, І.Білоконя, М.Грисюка, І.Косаревського, Н.Зарудного, І.Гегельського, М.Волошина, Г.Місника. Відбувається інтенсивна розробка біологічних основ садово-паркового будівництва, результати якої відобразилися в працях О.Липи, Л.Рубцова, С.Мельника, Д.Проценка, Є.Єрмоленко, А.Анісімової, Л.Коханової . Важливу роль у збереженні української садово-паркової спадщини відіграли, насамперед, праці І.Ігнаткіна, А.Роготченка, А.Салатича, Я.Садовенка, С.Воронцова, Л.Строковського, А.Пальчікова, Б.Петрова, Н. Новікова, Т.Каждан, І.Родічкіна, Ю. Клименка, С.Кузнєцова. Широкий огляд творів садово-паркового мистецтва України дають у монографіях російські науковці А.Вергунов та В.Горохов . Почались ґрунтовні дослідження і українських регіональних паркових комплексів з усвідомленням їх самості та унікальності. Головні наукові результати висвітлені в працях І.Гегельського, С.Кузнєцова, В.Черняка, Ю.Клименка, В.Тимофійенка, В.Єрошева, О.Михайлишин, А.Клименко, Л.Шевченко, В.Пушкаря, І.Лавренчук.

Вчені все більше опікуються садово-парковою спадщиною, її станом, збереженням та перспективами. Ці проблеми висвітлюються в пресі, обговорюються на науково-практичних конференціях. Найбільш повний перелік парків-пам'яток садово-паркового мистецтва у всіх областях України подали В. Леоненко, М.Стеценко, Ю.Возний.

В Україні накопичено великий практичний і теоретичний матеріал щодо реконструкції старих та створення нових садів та парків. Все більше вчені повертаються до поглиблення та переосмислення естетики українського парку, його філософсько-символічного значення. Особливу увагу привертають праці І.Родічкіна, В.Кучерявого та С.Галкіна .

Підґрунтям для розвитку садово - паркового мистецтва виступають палацо- паркові маєткові ансамблі української знаті 19 століття. Історіографія про палацо- паркові ансамблі українських аристократів в Україні міститься у працях М. Грушевського, П. Зайцева, Н. Полонської-Василенко, О. Лисенка, В. Вітвицького, К. Квітки, А. Вахніна, О. Дорошкевич, П. Герліги, Г. Данилевського, К. Копержинського, В. Капніста, Я. Марковича, М. Ханенка, Л. Корній, М. Поповича, Й. Миклашевського, Г. Лукомського, Д. Антоновича, П. Сапухіна, М. Семчишина, Л. Хінкулова, Д. Чуба, А. Чехова, І. Шаповала, О. Салія, І. Лисенка. Переважна кількість зазначених праць має епізодичну характеристику даного явища.

Друга половина XVIII – перша половина XIX ст. характеризувалася розквітом в Україні дворянсько-маєткової садово – паркової, театральномузичної культури. Серед важливих суспільних і соціальних чинників, що впливали на розвиток маєткового мистецтва, – зміцнення політичного та економічного становища українського дворянства і польської шляхти. Відновлення художньо-культурного життя в Україні припадає на початок царювання Олександра I, яке відзначалося лібералізацією всіх сфер суспільно-політичного життя. Це сприяло тому, що великі маєтки українських аристократів набули значення розвитку мистецьких центрів.

Найзначнішими і найвідомішими культурно-мистецькими осередками зазначеного регіону були маєтки Д. Трощинського (в Кагарлику і с. Кибинці), А. Лобанова-Ростовського (в м. Полтаві), родини Капністів (с. Обухів), родини Галаганів (в с. Сокиринці на Чернігівщині, с. Дегтярі на Полтавщині), Тарнавських (в с. Качанівці). Маєткове мистецтво було тісно пов'язане з садибним побутом і специфічним художнім середовищем. Характерною рисою дворянсько-маєткової культури є своєрідна синтетичність, що втілювалася у взаємозв'язках пластичних мистецтв (садово-паркового, образотворчого, архітектури) та видовищних (театрального, музичного).

Свою філософську концепцію прекрасного, життя людини у злагоді з природою Д. Трощинський втілював у створенні палацо-паркового ансамблю у Кагарлику на Київщині. Кагарлицький палацо-парковий ансамбль будувався п'ять років (1806-1811 рр.).

Парк мав символічну назву “Земна куля в мініатюрі”. Найвідоміші алеї парку – алея Доброти, Флори, Галявина муз – для шанувальників історії, літератури, мистецтва. Сюди запрошувалися приїжджі і місцеві аматори пісні, танцю, красномовства та історико-культурні діячі, такі як Гоголі, Капністи, Маркевичі, Цертелеви, Репніни, Родзянки, Ломиковські, Хілкові, Скалони; політичні діячі Л. Голенищев-Кутузов, П. Білуха-Кохановський, брати

Лукашевичі, Муравйови-Апостоли, М. Бестужев-Рюмін, М. Миклашевський, М. Лунін; художники В. Боровиковський, О. Кунавін [11, 12; 18, 189].

Кагарлицький парк це - пам'ятка садово-паркового мистецтва площа якого становить 34га. В 1793 р. Катерина II подарувала Кагарлицький маєток із земельною площею навколо Кагарлика статс-секретареві, а потім уже міністру юстиції Дмитру Прокоповичу Трощинському. Згідно з задумом, центральною частиною парку був острів з риторичною назвою "Запитай себе" [18,178-179; 6,110]. Закладали парк за яром. пройшовши цією місцевістю видно стару діброву, яку і планував зберегти Трощинський. Меценат хотів побудувати ландшафтний парк, бо цьому значно сприяла вибрана місцевість . Існують деякі твердження, що палацо- парковий ансамбль був задуманий як модель земної кулі :ставок та острів мали символізувати океан і материк, також були протока, затока і півострів. Про те, що палацо- архітектурний ансамбль був створений як ландшафтний парк свідчить багато факторів: насамперед місце положення парку, властивість плавних ліній доріжок. На пагорбі встановили ротонду, доріжки вистелили цеглою, проклали водогін для поливу, посадили дерева і чагарники, завезені із Західної Європи та Америки. Вздовж алей стояли альтанки та понад 20 мармурових скульптур, з них -17 всесвітньовідомих з міфології Стародавньої Греції. Дійшовши до озера, можливо побачити острівець і місце де був паром, який не зберігся. В наш час збереглась каштанова алея, де неподалік колись стояв двохповерховий палац з 23 кімнатами і залами. Кагарлицький палац Д. Трощинського побудований у стилі зрілого ампіру (стилю пізнього класицизму початку XIX ст.). Йому властиві суворі монументальні форми: портик з доричними колонами, балкон з балюстрадою. Перед палацом – велике зелене коло із сонячним годинником. Всього в палаці та парку налічувалось понад семисот творів мистецтва. А навколо палац прикрашали скульптури. З одного боку від палацу розміщувався

двохповерховий флігель, а з іншого - господарські та службові приміщення. Найбільше в парку зустрічаються такі види дерев, як ясен та берест. Найстаріше дерево в Кагарлицькому садово-парковому ансамблі 350 – річний дуб, але в сьогоднішні дні дуб, а тим паче граб практично витіснили інші дерева і їх залишилось мало. Заснований Д.Трощинським Кагарлицький парк на Київщині був шедевром садово-паркового мистецтва.

Зупинимося також і на меценатській діяльності державного діяча XVIII – XIX ст. Д. Трощинського. Про його добродійницькі справи свідчать записи, що знаходяться в різних архівах: Логіна Голенищева-Кутузова, предводителя дворянства Київського повіту Олексія Данилевського, графа Петра Васильовича Завадського, письменника Василя Васильовича Капніста, князя Олександра Борисовича Куракіна, відомого художника Володимира Боровиковського [18, 233; 4, 125].

Д. Трощинський користувався репутацією поважного мецената, який вважав за свій обов'язок допомагати митцям. На його кошти засновано будинок виховання бідних дворян (козаків), які після закінчення цього освітнього закладу направлялися за кошти Трощинського навчатися до Києва, Петербурга, Полтави [11, 11; 15, 233]. 1798 р. за посередництвом відомого петербурзького лікаря Йосипа Каменецького меценат став одним з ініціаторів першого видання “Енеїди” І. Котляревського. Крім того, він матеріально підтримував художників В. Боровиковського і О. Кунавіна, композитора А. Веделя, спорудив Троїцьку церкву [11, 11].

Якщо проаналізувати кожен область України то здається, що Київська одна із тих, що найбільше постраждала на туристичні пам'ятки прикладом чого може бути Кагарлицький парк, який зараз знаходиться в занедбаному стані, де всі споруди, крім однієї альтанки, не збереглись. Значна частина української спадщини творів садово-паркового мистецтва зруйнована і втратила своє естетичне призначення. Руйнування парків часто випереджувало тотальне руйнування духовних храмів, що було наслідком утвердження радянською владою антицерковної, атеїстичної політики. Уцілили лише окремі маєтки, значно втративши свою семантику. Націоналізація садиб призвела до того, що палаци та маєтки використовувались під різноманітні установи, в кращому випадку – під музеї, часто змінивши свої історичні назви відповідно до нової ідеології.

Кагарлицький палацо- парковий ансамбль зазнав нищивної руйнації з 1918 року і до сьогодні. Так, на місці палацу побудований стадіон, під час будівництва якого закопали скульптури, які прикрашали вхід до палацу, на території парку знаходяться меморіал загиблим воїнам у Великій вітчизняній війні, атракціони, басейн.

Тотальне руйнування та втрати українських творів садово-паркового мистецтва привели до того, що була втрачена самобутня специфіка маєткових садово - паркових структур. Але слід зазначити, що будівництво радянських паркових об'єктів на території України, як правило, починалось або доповнювалось на основі старовинних маєткових парків, ще наповнених духом української аристократії.

Для періоду 1971–1991 років характерне будівництво ландшафтно-паркових систем, показовою особливістю якого є підвищене значення наукових досліджень при виконанні ландшафтних проектів, в кожному з яких «закладається своя «доля» художественности, экологической здоровости, социальной необходимости и значимости природного ландшафта» [8]. Цей момент, з огляду на суттєві зміни у соціальному складі українського суспільства, був надзвичайно важливим із позиції забезпечення щоденного контакту людини з природою.

Іншою позитивною особливістю цього періоду була реконструкція та охорона української маєткової спадщини, а також створення парків-буферів, які «организируются в непосредственной близости от исторического парка, их территория насыщается учреждениями обслуживания и другими функциональными интересами, чуждыми историческому парку, и благодаря этому последний становится парком-музеем, что обеспечивает ему более надежную защиту от использования в противопоказанном для него направлении» [8].

Висновки. Розглядаючи філософську концепцію «екології душі» палацо-парковоо ансамблю Д.Трощинського в Кагарлику на Київщині, ми можемо стверджувати, що природні ландшафти, які мали суто індивідуальні особливості, формували свій унікальний та неповторний набір об'єктів та компонентів, співвідношення яких й обумовило неповторність штучно створени природних комплексів. Важливою складовою при створенні не тільки цього садово-паркового комплексу, але й інших маєткових ландшафтних парків було гармонійне поєднання «людина- природа». Втрата екологічної культури призвела до того, що сьогоденне ландшафтне мистецтво України, не переосмисливши традиційних форм, привнесло принципово нові погляди на твори садово-паркового мистецтва, спростивши їх до примітивності, тим самим суттєво зруйнувавши накопичений століттями досвід національного спілкування з природними об'єктами, що сприяло послабленню природного інстинкту тяжіння до Природи. Єдиний вихід вирішення цього питання полягає у популяризації високої екології душі, виховання, якої має починатися з раннього дитинства. Така спрямованість повинна стати основною нормою для керівництва держави. Людина має добре розуміти і відчувати свою землю,

державу – все, що її оточує. Виховання екології душі повинно стати державною ідеологією та вирішуватися на всіх рівнях.

Окрім того, основними зразками садово-паркового мистецтва залишаються старовинні маєткові комплекси. Саме ці палацо – паркові ансамблі мають велике естетичне, екологічне, загальнобіологічне значення та вплив на формування національної свідомості, де природне середовище виховує не тільки загальні естетичні почуття, а й дарує відчуття національного прекрасного, вчить краще розуміти природне довкілля, викликає бажання самовдосконалюватись, прагнути зберегти рідкісні шедеври минулого нашої землі.

Список літератури

1. Андрушко В.Т., Огірко О.В. Духовність – основа екологічного виховання // Науковий вісник НЛТУУ: Символ дерева у світовій культурі та художній творчості. Вип. 16.4. – Львів: НЛТУУ, 2006. – С.122 - 125.
2. Баранівська Л. І. Гетьмансько-старшинське середовище і культурно-музичне життя в Україні другої половини XVII-XVIII ст.: Дис. канд. мистецтвознавства:17.00.03. – К., 2001. – 247 с.
3. Білоус В.І. Садово-паркове мистецтво. Коротка історія розвитку та методи створення художніх садів: Навч. посіб. – К.: Науковий світ, 2001. – 299 с.
4. Бодянский Павел. Памятная книжка Полтавской губернии за 1865г. – Полтава: Изд. Полтавского статистического комитета, 1959. – С. 54.
5. Воронова Г.І. Роль ландшафтів у формуванні духовності українців// Екологічне виховання, народне оздоровлення, традиційне харчування в українській концепції національного здоров'я. – К.: НДІУ, 2007. – С. 96.
6. Гегельський І. Н. Мистецтво паркового пейзажу. – К.: Знання, 1993. – 272 с.
7. Кохно Б.И. Советское ландшафтное искусство 1917–1985 гг. – Л., 1987. – 75 с.
8. Лавренчук І. Огляд української садово – паркової культури у різних писемних джерелах // Українознавство. Вип.3.- К.,2008. - С. 119-128.
9. Леоненко В.Б., Стеценко М.П., Возний Ю.М. Атлас об'єктів природно-заповідного фонду України. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2003. – 72 с.
10. Липа О.Л. Визначні сади і парки України та їх охорона. – К.: Вид-во Київського ун-ту, 1960. – 176 с.
11. Лисенко І. Українські Афіни // Україна. – 1992. – №27. – С.12

12. Лукомский Г.К. Старинные усадьбы Харьковской губернии. – 1917. – Ч.1.
13. Мироненко В.П., Нагорний П.А. Современные проблемы дизайна архитектурной среды // Комунальное хозяйство городов. Научно-технический сборник. Вып.33.- К.: Техника.-С. 3-10.
14. Михайлишин О.Л. Палацово-паркові ансамблі Волині 2-ї половини XVIII–XIX століть / НДІ теорії та історії архітектури і містобудування. – К., 2000. – 234 с.
15. Михневич В. Исторические этюды русской жизни: Очерк истории музыки в России в культурно – общественном отношении. – Спб., 1879. – С.167-168.
16. Родичкин И.Д. Человек, среда, отдых. – К.: Будівельник, 1977. – 163 с.
17. Родічкін І.Д. Старовинні маєтки України. Маєток як синтез мистецтв. Архітектура садів, парків. Поетика старовинної садиби. – К.: Мистецтво, 2005. – 562 с.
18. Салій О. Дмитро Трощинський – козак знатний / Українське товариство охорони пам'яток історії та культури. – К.: Хрещатик, 2000. – 256 с
19. Тарновский М.В. Качановка// Столица и усадьба. – 1915. – № 40. – С. 4–12.
20. Чебанюк О.Ю. Київщина в історичному контексті// Від Трипільської культури до сучасності: Путівник-довідник. – К., 2004. – С. 34–48.

Рассмотрены современные проблемы архитектурной экологии, сохранения садово-парковых имений-ансамблей и их влияние на формирование экологии души современного поколения.

Ключевые слова: экологическая культура, экология души, духовные потребности, комплексы имений, ландшафтное искусство, предметно - пространственная среда, садово-парковое искусство.